

ТОМОРҚА ВА ЕР ЭГАЛАРИ УЧУН КҮЁН БОҚИШ БҮЙИЧА ЎҚУВ-УСЛУБИЙ ҚҰЛЛАНМА

Тошкент-2019

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ВЕТЕРИНАРИЯ ВА ЧОРВАЧИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ДАВЛАТ ҚЎМИТАСИ
ЧОРВАЧИЛИК ВА ПАРРАНДАЧИЛИК ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ
ИНСТИТУТИ

ТОМОРҚА ВА ЕР ЭГАЛАРИ УЧУН
КУЁН БОҚИШ БЎЙИЧА
ЎҚУВ-УСЛУБИЙ ҚЎЛЛАНМА

Мазкур тавсияномада кўп тармоқли фермер хўжаликларида, аҳоли хонадонларида қуёнларни боқиши ҳамда асрашга доир тавсиялар келтирилган.

Қўлланма қуён боқиши истовчи ҳар бир ўқувчига тажрибасини бойитувчи, қизиқарли усуллар билан ажралиб турувчи баҳсларни ўзида мужассам этган. Мазкур қўлланма хонадон эгалари, чорвачилик бўйича таълим олаётган коллеж ва олий ўқув юртлари талабаларини қуёнчилик сир-асрорларидан воқиғ қилиб, ўқувчини бефарқ қолдирмайди.

Муаллифлар: Р.И.Рўзиев, К.И.Хидиров, Б.Элмуродов, А.Холматов,
А.А.Комилов, Ш.Маматиминов, Н.Набиева

Тақризчилар: профессор И.М.Мақсудов, қ.х.ф.н.И.Я.Эшматов

Ушбу қўлланма Чорвачилик ва паррандачилик илмий-тадқиқот институтининг 2019 йил “21“ майдаги илмий кенгашининг 5-сонли баённомаси билан тасдиқланган ва чоп этишига тавсия этилган.

КИРИШ

Ўзбекистонда чорвачилик қишлоқ хўжалигининг етакчи соҳаларидан бири бўлиб, аҳолини асосий озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашда алоҳида ўринга эга. Ушбу тармоқнинг қишлоқ хўжалигидаги ялпи маҳсулот ишлаб чиқаришдаги улуши 46,3 фоизни ташкил қиласди.

Куёнчилик чорвачиликнинг бир тармоғи сифатида асосан аҳоли хонадонларида кўпайтирилиб, бу соҳа билан шугулланувчи фермер хўжаликлари сони жуда озчиликни ташкил қиласди. Чорвачилик қишлоқ аҳолиси учун озиқ-овқат ва даромад олишнинг муҳим манбаига айланиб бормоқда. Озиқ-овқатга талаб ортиб бораётган ушбу кунларда мазкур соҳа самарадорлигини ва рақобатдошлигини янада ошириш вазифаси муҳим аҳамият касб этади.

Куён кўп бола бериши ва тез етилувчанлиги билан бошқа қишлоқ хўжалик ҳайвонларидан ажralиб турди. Куён гўшти соғлиқ учун фойдали бўлиб, бошқа гўштлардан таъми ва парҳез хусусиятлари билан тубдан фарқ қиласди.

Куён гўштининг биологик қиймати, юмшоқлиги ҳамда ёғ ва холестерин моддасининг камлигини ҳисобига аллергия, гипертония, ошқозон-ичак, меъда, ўт пуфак, жигар хасталигига чалинган беморларга истеъмол қилиш тавсия этилади. Куён гўшти, айниқса, тўлақийматли оқсил моддасига эҳтиёжи бўлган мактабгача ёшдаги болалар, ўсмирлар, эмизикли аёллар, кексалар учун фойдалидир. Куён гўшти таркибидаги ёғ биофаол модда жароҳатларни даволайди, юмшатувчи, қичима ва аллергияга қарши восита сифатида қўлланилади. Ундан пардоз ва даволовчи дори-дармонлар тайёрланади.

Гўшт йўналишида қуён болалари 60-70 кунликда, гўшт мўйна йўналишида эса 3-5 ойлигига сўйилади. Ҳар бир она қуёндан йил давомида 5-6 марта бола олиш мумкин. Бу эса 70-80 кг гўшт ва 25-30 дона сифатли мўйна демакдир. Гўшт, мўйнадан ташқари момиқ олинади. Қуён момиги ингичкалиги, пишиқлиги, иссиқликни ўтказиш бўйича майин жунли қўйларнинг жунидан қолишмайди. 1кг қуён момигидан 25 та бош кийимини тайёрлаш мумкин.

Фермер хўжаликларида қуёнчиликни ташкил этиш ва парваришилаш технологиясини жорий этишдан мақсад аҳолини пархез гўштга бўлган талабини қондиришдан иборат. Бу долзарб вазифани бажаришда қуидагиларга эътибор берилади.

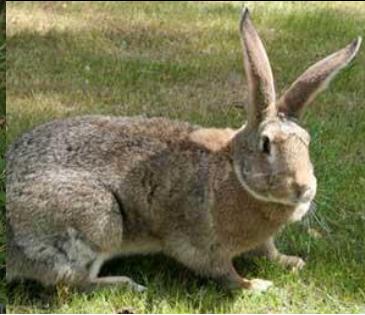
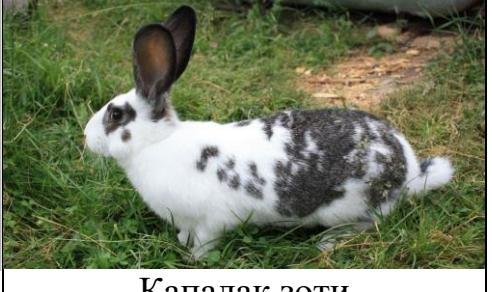
- қуёнларни тўлақийматли рационлар асосида боқиш;
- қуёнларни катакларда сақлаш усуллари;
- қуёнлардан юқори сифатли гўшт, тивит ҳамда мўйна маҳсулотлариниолиш.

Қуён зотлари

Қуёнларнинг 50 дан ортиқ зотлари танлаш ва саралаш асосида келтириб чиқарилган бўлиб, маҳсулдорлигига кўра гўшт, мўйна ҳамда тивит берадиган зотлари мавжуд. Гўшт, мўйна йўналишидаги зотларга Шиншелла, Янги Зелландия оқи, Калифорния, Оқ великан, Кулранг великан ва бошқалари киради. Тивит берадиган қуён зотларига Оқ момик, Ангор, Киров зотлари ва бошқалар шулар жумласига киради.

1-расм. Тивит йўналишидаги қуён зотлари

		
Ок великан зоти	Кулранг великан зоти	Шиншила зоти
		
Вена зангори зоти	Фландр зоти	Кулранг йирик зот
		
Янги зелландия зоти	Калифорния зоти	Капалак зоти

2-расм. Гўшт ва мўйна йўналишидаги қуён зотлари

Қуёндан парҳез гўшт, ҳар хил мўйналар, чарм-териси, сифатли майин тивит, ҳар хил консерва маҳсулотлари, турли ферментлар, туғилган болаларини 2 кунликкача биолабораторияларга топшириб ҳар хил вакциналартайёрлаш, қулок кафт (сўйишидаги) чиқимларидан олий навли елим, қушхона чиқитларидан гўшт-суяқ уни, ҳамда гўнг органик ўғит ва бошқа нарсалар этиштириш мумкин.

Қуёнларни сўйишдан олдин туллаш даражасини, семизлик ҳолатини бирма-бир қўл билан силаб кўриш маъқул. Чунки уларда туллаш бошқа ҳайвонлардан фарқли ҳолда кўпгина омиллардан ташқари ёшига ва йил мавсумига боғлик ҳолда кечади. Йилнинг ҳар хил фаслида туғилган қуён болалари ёшига қараб туллаш даражаси ҳар хил бўлади.

Куён гўшти жуда мулойим, хуштам, чунки парранда гўштига нисбатан хам тўлиқ қийматли оқсилларга бой. Шунинг учун ёш болаларга, кексаларга, беморларга ва ҳаддан зиёд семирган кишиларга ҳам шифоли, парҳез озиқ-овқат ҳисобланади. Таркибидаги оқсил жиҳатидан фақат курка жўжаси гўштидан орқада қолиши мумкин. Чўчқа гўштига нисбатан эса сув миқдори ҳам, қуруқ моддаси ҳам кўп.

Куён гўштидан парранда гўштига нисбатан натрий моддаси 2,7 марта, бузоқ гўштидан эса 2,4 марта кам. Бу нарса холестерин моддасини камайишига, гўштининг шифобахшлигига сабаб бўлади. Европа мамлакатларида XX аср ўрталарида 1 бош қуён нархи 1 бош ёш чўчқа билан тенг бўлган.

Қуёнларнинг тирик вазнига нисбатан 70% ини, қорамолларда эса 42-50% ини мускул толаси ташкил этади. Суяк ва тоғайлар қуёнларда 13-36% ташкилэтса, қорамол гавда гўштининг 18-30% ни ташкил этади.

Куён болалари 70 кунликда гўшт учун сўйилиб, гўштининг таркибида 22% гача оқсил, 5% гача ёғ, тирик вазни эса 2 кг атрофида бўлади. Вояга етган қуёнлар гўштидан 19-21% оқсиллар, ёғ эса семизлигига кўра 2-18% гача бўлиши мумкин.

Ўзбекистон хўжаликларида қуён асосан гўшт ва мўйна учун урчитилади. Мамлакатимизнинг барча ҳудудларида этиштирилайдиган турли хил мўйналар ичида қуён мўйнаси салмоқли ўринни эгаллайди. Қуёнларнинг сифатли терисидан келадиган даромад гўштидан келадиган даромаддан деярлик кам бўлмайди. Шунинг учун қуённи тери ёки гўшт учун сўйишдан катъий назар терининг сифатига аҳамият бериш лозим.

Қуёнлардан сифатли тери олиш учун уларни ўз вақтида сўйиш ва терисини сифатига этибор бериш муҳим аҳамиятга эга. Қуёнларнинг териси бошқа қишлоқ хўжалик ҳайвонларини терисига мос ҳолда ажратилса тайёрлов идоралари қабул қилмайди. Қуёнларни 3-4 ойлик бўлганда танлаб сўйиш мумкин. Бунда қуённинг туллаш даражаси улар жунини пуфлаб кўриб, терини

рангига қараб аниқланади. Бунда туллаш жараёнида алмашинаётган жун ўзаги қисмидаги тери да кўкимтирик ранг билинади

Қуён тивити халқ хўжалигига катта аҳамиятга эга. Тивит асосан тивит йўналишидаги алоҳида зотли қуёнлардан тараб олинади. Ҳар бир қуёндан бир марта таралганда 150-170 г. дан бир йил давомида 5-6 марта тивит олиш мумкин, йил давомида ҳар бир вояга етган қуёндан 450 г. дан 1020 г. гача тивит олинади. Болалари билан ҳисобланганда 1 она қуёндан 1 йилда 2 кг, дан кўпроқ тивит етиштириш мумкин.

Қуёнларнинг биологик хусусиятлари

Қуёнларнинг бўғозлик даври 28-32 кунни ташкил қилиб, 6-8 тадан бола беради. Янги туғилган қуён боласи 16 та сут тиши билан туғилади. 5-7 кундан сўнг устимомик (жун) билан қопланади, 10-14 кунда эса кўзи очилади, 17-21 кундан сўнг инидан ташқарига чиқиб, турли озуқаларни ея бошлайди. Унгача қуёнчалар фақат она сути билан озиқланади. Олимларнинг тажрибалари шуни кўрсатадики, қуён боласининг 1 г семириши учун 2 г она сути сарфланади.

Қуёнларнинг сут тишлари 18 кундан сўнг тушиб, 20-28 кун ичида доимий озиқ тишлар билан алмашинади. Устки жағида 16 та, остки жағида 12 та тишдан иборат бўлади. Олдинги курак тишлари билан озиқ тишларининг ораси очиқ бўлиб, тишлар кемирувчилар туркумига хос бўлган доимий ўсувлари тишлардир. Чунки тишнинг олдинги қисми қаттиқ эмаль билан қопланган бўлиб, кам емирилади, орқа қисми эса тез емирилиши туфайли тиш доимо ўткирлашиб туради. Шунинг учун бўлса керак, қуёнлар табиий равишда кемиришга эҳтиёж сезиб туради. Шу сабабли қафасларни бутун сақлаш учун узунлиги 30-40 см-ли дарахт шохчаларидан солиб қўйиш мақсадга мувофиқдир.

Қуёнчалар 30 кундан кейин онасисиз эркин яшай оладилар, бироқ уларни 45-60 кундан кейин онасидан ажратиш мақсадга мувофиқ, чунки қуёнчаларни бу муддатдан эрта ажратиш уларнинг кейинги ўсишларига салбий таъсир қиласади.

Куёнлар 5-7 йил, айрим ҳолларда 12 йилгача яшайди. Хўжаликда улардан ўртача 3 йил, айримларидан 4-5 йил фойдаланиш мумкин. Кейинчалик қуёнларнинг маҳсулдорлиги пасайиб, хўжаликка кам даромад келтиради.

Хонаки қуёнлар жинсий жиҳатдан тез етилади. Шунинг учун 2-2,5 ойлигига эркак ва ургочисини алоҳида-алоҳида гурӯҳга ажратилади. Уларда ташқи жинсий деморфизм бўлмаганлиги учун қуёнларни ётқизиб орқа чиқарув тешиги олдидағи жинсий органи кўрилади ва аниқланади. Куёнларнинг жинсий вояга етилиши зотига боғлиқ, унча йирик бўлмаган зотлар 3-3,5 ойда жинсий вояга етилса, йирик зотлар 3,5-4 ойлик бўлганда жинсий вояга етади. Куёнлардан бола олиш учун уларни 4-6 ойлигига қочириш тавсия этилади. Эркак қуёнлар эса 8 ойлик бўлганидагина наслчилик ишларида фойдаланилади. Куёнларни ёш эрта қочириш, уларнинг сифат белгилари пасайишига сабаб бўлса, аксинча кеч 9-10 ойлигига қочириш жинсий йўлларни ёғ босиб қолиб, қочмай қолишига сабаб бўлади. Шунинг учун наслчилик ишларида қуёнларнинг ҳар қайси зотларининг ҳусусиятларини алоҳида эътиборга олиш муҳим ҳисобланади.

Куёнчалар туғилганда уларнинг вазни 30 г дан 120 г гача бўлади, туғилгандан кейин тез ўса бошлайди. 6 кунда вазни 2 марта, 10 кунда 3 марта, 20 кунда дастлабки вазнига нисбатан 5-6 марта, 30 кунда эса 9-10 марта ортиши кузатилган. Куёнчалар асосан 4 ойгача жадал ўсади, 4 ойлигига катта ёшдаги қуёнлар тана узунлигининг 86% ни, вазни эса 81-87% ни ташкил этади. Куёнчалар 8-10 ойлик бўлганида ўсишдан тўхтайди.

Куёнлар тўғри рацион асосида боқилса, турли зотдаги қуён болалари бир ойлигига қўйидаги вазнга эга бўлади (г ҳисобида): Оқ великан -600 -700 г, Кулранг великан - 600-700 г, Вена зангориси - 450- 500 г, Кумушсимон – 450 - 500 г.

Ёш қуёнчаларни онасидан ажратиш усуллари

1. Куёнчаларни онасидан бирданига ажратиш.
2. Куёнчаларни онасидан даврий равишда ажратиш, яъни бир икки кун оралатиб эмизиб, ажратиш.

3. Қүёнчаларни онасидан аста-секин ажратиш. Бунда яхши ривожланган семиз қуёнчалар онасидан ажратилиб, ориқларини кейинчалик, энг охирида ажратиш.

Охирги усул қуёнбоқарлар орасида кенг тарқалгандир. У энг рационал усул бўлиб, бунда қуённинг сут безлари астасекин ўз фаолиятини тўхтата боради ва ориқ нимжон қуёнчаларнинг тезроқ етилишига сабаб бўлади. Қуёнчалар онасидан 35 кун давомида ажратилгани маъқулдир.

Она қуённинг сути энг тўйимли сути қаторига киради, унинг таркибида 10% ёғ, 10-15% оқсил бор. Қуйида қуён сути билан сигир сутининг кимёвий таркиби таққосланган жадвални келтирамиз:

Сигир ва қуён сутининг кимёвий таркиби (% ҳисобида)

Куруқ қисмининг таркиби	Сут	
	сигирда	қуёнда
Оқсил	3,3	14,5
Ёғ	3,5	11,0
Лактоза	4,5	2,0
Кул	0,7	2,5

Қуён сутининг кимёвий таркиби фаслга қараб ўзгариши мумкин. Қуёнларда сут безларининг сони 8-10 тагача бўлади. Оғиз сути уларда 23 кунгача давом этиб, кимёвий хусусияти жиҳатидан ўзига хосдир.

Сутнинг таркибида оқсил, фермент ва витаминалар миқдори жуда қўп бўлиб, она қуён 28 кун давомида сут эмизиб, ўртacha 4,7 кг гача сут ҳосил бўлади. Туғилган қуёнчаларнинг вазни сут ҳисобига 1,5 дан 3 кг гача боради. Айрим қуёнларнинг сут эмизиш даври 50 кунгача ҳам давом этиши мумкин. Қуённинг серсутлигинн аниқлаш учун қўл тоза ювилиб, қуён ағдарилади ва сут бези қўл билан енгилгина босиб қўрилади. Сут безлари яхши ривожланган серсут қуёнларда қўл теккизиш билан сут чиқади, кам сутли қуёнда эса сут чиқмайди. Қуён гўшти пархез маҳсулотлар қаторига кириб, қуён гўшти консерва қилинганда ҳам, дудланганда ҳам ўз мазасини ва сифатини сақлаб қолади. Шунинг учун хорижий мамалакатларда қуён гўштига талаб юқоридир. Юмшоқлиги жиҳатидан қуён гўшти парранда гўштига ўхшаб кетади,

каллориялиги жиҳатидан эса товуқ гүштидан қолишмайди. Қуён гүштининг ҳазм бўлиш даражаси қорамол, чўчқа ва қўй гүштидан юқори туради, чунки унинг таркибида енгил ҳазм бўлувчи тўла қийматли оқсиллар кўпдир. Қуён гүштининг 100 % дан 90 % и ҳазм бўлса, мол гүштининг шунча қисмидан 62 % игина ҳазм бўлади. Қуён ёғи тез эрийди ва ҳазм бўлиши қўй ва мол ёғига нисбатан енгилдир.

Холестерин миқдори бузоқ гүштига нисбатан қуён гүштида 2,7 маротаба камдир. Муаллифларнинг маълумотларида турли ҳайвонларнинг 100 г ёғи ва гўшти таркибидаги холестерин миқдори қўйидагича; мол ёғида – 1,25 г, чўчқа ёғида – 0,33 г, қўй ёғида – 1,40 г, бузоқ гүштида – 0,11 г, қуён гүштида-0,4 г.

Гўштининг таъми ва озуқавий аҳамияти ундаги оқсил ва минерал элементларгагина эмас, балки таркибидаги аминокислоталар ва витаминаларга, мускул тўқималарида аминокислоталар миқдори ҳайвон тури, унинг ёши, боқиши шароити, озиқлантириш даражаси ва миқдорига, физиологик холатига ҳам боғлиқ.

Қуёнлар ёппасига сўйилганда унингқўшимча маҳсулоти, ошқозони йиғиб олиниб, ундан ошқозон шираси тайёрланади. Бу эса меъда-ичак касаллигига йўлиққан bemorlararga дори сифатида ишлатилади. Қуён суякларидан суюк уни тайёрланади, бу эса барча чорва моллари учун қўшимча витаминаларга бой озуқа ҳисобланади. Бундан ташқари, қулоғи ҳамда панжаларидан олий навли елим тайёрланади. Қуёнларнинг қони ҳам фойдали бўлиб, бўрдоқига боқилаётган ҳайвонларни рационига унинг қони озуқаси таркибиға қўшиб берилади.

Қуёнчилик билан шуғулланмоқчи бўлган тадбиркорларимиз қуёндан 50 хил соғ тоза экологик маҳсулот олиш билан бирга 30 га яқин озиқ-овқат маҳсулотларини тайёрлаш имкониятига эга бўладилар.

Қуёнларни серпуштлиги ва жинсий хусусиятлари

Эркак қуён ургочи қуённинг қафасига киритилмайди. Кўчиришда унинг мослашиши қийин бўлиб (қуёнлар ҳидга жуда сезгир), қочириш кечикиб кетиши, ҳатто айрим ҳолларда содир бўлмаслиги ҳам мумкин. Қочириш содир

бўлгандан кейин, эркак қуён ўзини ён томонга ёки орқага ташлаб чийиллаган овоз чиқаради.

Урғочи қуённи икки марта кетма-кет 10-20 дақиқа вақт орасида қочириш мақсадга мувофиқдир. Қочириш учун энг қулай фурсат эрталаб ва қечки салқин пайтлар ҳисобланади. Битта эркак қуён билан иккита она қуённи бир кунда қочириш мақсадга мувофиқ, бунда эркак қуён зўриқмайди.

Куннинг ҳаддан ташқари иссиқ ёки совук бўлиши қуёнларнинг жинсий фаоллигини пасайтириб юборади. Қочириб бўлгандан кейин, катакка ўрнатилган сатҳи 15-20 см ли фанер тахтачага қуённинг қочирилган қуни ва эркак қуённинг картотекадаги номери ёзиб қўйилади.

Она қуён биринчи марта қочирилгандан кейин 5 кун ўтгач, иккинчи марта назорат қочириш ўтказилади. Агар она қуён қочган бўлса, эркак қуённи ўзига яқинлаштиrmайди.

Айрим ҳолларда она қуёнлар орасида «сохта бўғозлик» ҳолати ҳам учрайди. Бу давр қуёнда 17 кун давом этиб, қорин томонидаги жунларини юлиб, болалаш учун жой ҳозирлайди, лекин 12 кундан кейин оналик инстинкти сўнади.

Уруғланган тухум хужайраси тўрт кундан кейин бачадонга тушиб, бўғозликнинг саккизинчи қуни бачадон деворига туташади. 12-15 кундан кейин эса қуённинг бўғозлигини қўл билан ушлаб билиш мумкин. Қуённинг калласи столнинг устида текширувчига қаратилиб, ўнг қўл билан қуённи елкасидан ушлаб, чап қўл билан қуён қорнининг остки томони секин ушлаб кўрилади. Бунда гилос катталигидаги узунроқ шаклларнинг бир нечтасини сезиш мумкин.

Қуёнларда бўғозликнинг иккинчи даврида (16-25 кунлар) ҳомила жуда тез ўсади, 20 кунлик ҳар бир ҳомила 23 г бўлса, кўп бола берадиган қуёнларда бўғозлик даври 28-29 кунни, кам бола берадиганларда эса 31-32 кунни ташкил этади.

Она қуённи бўғозлик даврида тўла қийматли озуқалар билан озиқлантириш бу соғломбола олишнинг гаровидир. Бўғоз қуённи жуда зарур бўлиб қолган ҳоллардагина бир қўл билан елкасидан, иккинчи қўл билан эса

қорнидан ушлаб күтариш мумкин. Бүғозлик даврида қуёнлар безовта қилинмаслиги керак. Агар бүғоз қуёнлар безовта қилинса ёки яшаш шароити кескин үзгартырса, уларда оналик инстинкти кескин пасайиб, бундай қуёнлар ҳатто болаларини эмизмай қўяди.

Хаваскор қуёнбоқарларга қуёнлардан йил давомида маҳсулот олишни режалаштириш учун 15 декабрдан ёки 1 январдан бошлаб қуёнларни қочириш ишларини амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

Қуёнларни боқишиңи календар режаси

15 декабрь–1 январь урчитиш учун танланган она қуёнлар қочирилади.

15 январь–1 февраль она қуёнлардан биринчи марта бола олинади.

15февраль–1 март биринчи марта туғилган қуёнчалар онасидаи ажратилади.

15 февраль – 1 март она қуёнлар иккинчи марта қочирилади.

15 март – 1 апрель она қуёнлардан иккинчи марта бола олинади.

15 апрель – 1 май иккинчи марта туғилган қуёнчалар 28 кунлигига онасидан ажратилади.

15 апрель – 1 май қуёнлардан учинчи марта бола олинади.

15 апрель – 1 май она қуёнлар учинчи марта болалагандан 2 кун кейин қочирилади.

15 май – 1 июнь она қуёнлардан тўртинчи марта бола олинади.

15 июнь – 1 июль январда туғилган биринчи авлоддан биринчи марта бола олинади.

1 июль – 15 июль она қуёнлар бешинчи марта қочирилади.

15 июль – 1 август январда туққан она қуёнларнинг боласи сутдан ажратилади.

15 июль – 1 август январда туққан она қуёнчалар иккинчи марта қочирилади.

15 июль – 1 август март-апрель ойида туғилган эркак қуёнлар танлаб сўйилади, урғочилари эса қочирилади.

15 август – 1 сентябрь апрель-май ойида туғилған учинчи авлод танлаб сүйилади.

1 август – 15 август она қуёнлардан олтинчи марта бола олинади.

15 август – 1 сентябрь биринчи ва иккинчи авлодда туғилған она қуёнлар болалайди.

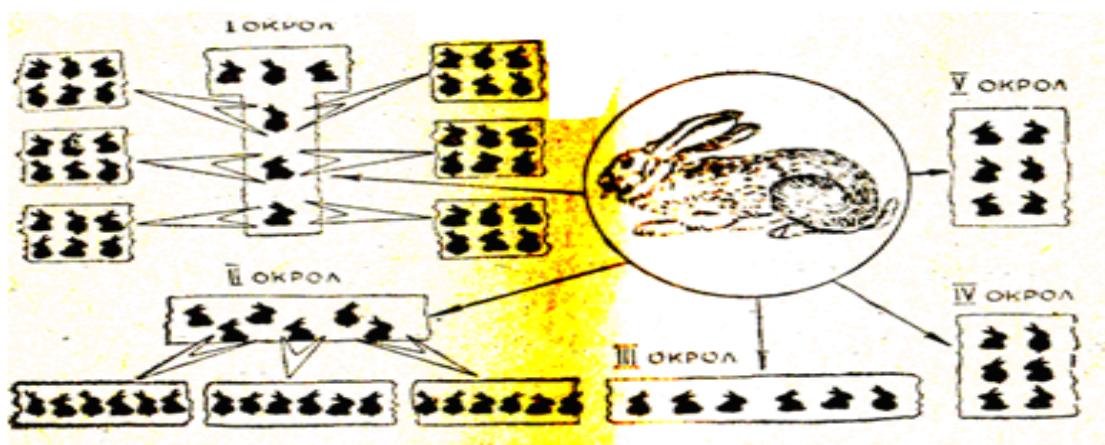
15 сентябрь – 1 октябрь бешинчи марта туғилған қуёнчалар онасидан ажратиласы.

15 сентябрь – 1 октябрь июль-август ойида туғилған она қуёнчаларнинг болалари танлаб сүйилади.

1 октябрь – 15 октябрь иккинчи авлод она қуёнчаларнинг боласи ажратиласы.

1 ноябрь – 1 декабрь асосий наслчиликка танлаб олинган қуёнлардан бошқалари сүйилади.

Хўжаликда қуёнчилик режали, илмий маълумотларга асосланиб ривожлантирилса, уларнинг дастлабки болаларидан икки марта бола олиш мумкин. Етиштирилган ҳар бир қуён ўртача 2,5 кг дан гўшт беради деб хисобланса, бир она қуённинг йил давомида болалаши оқибатида 150 кг соғ пархез гўшт олиш мумкинлигига ишонч ҳосил қилиш мумкин. Бир бош она қуёндан ўртача бир йилда 60 бошдан ортиқ қуёнчалар олиш мумкин .

Бир дона она қуёндан бола олиш схемаси

Қуёнларнинг кўпайиши

Буғоз қуёнлар болалашига беш кун қолганида эмизаётган болаларидан ажратилади. Қуён олдиндан дезинфекция қилинган қафасга «туғруқхона»га қўйилади. «Туғруқхона»нинг тешиги қуён катагининг полидан 10 см юқорида бўлиши зарур. Агар тешикча пол билан тенг бўлса, янги туғилган қуён болалари эмиш учун онасини қидириб, «туғруқхона»дан четга чиқиб қоладилар ва катак тешикларидан ерга тушиб кетишлари мумкин. «Туғруқхона»нинг тешиги 10 см баландликда бўлганида қуёнчалар уянинг ичидаги айланиб юради. Она қуён эса вақти-вақти билан кириб қуёнчаларни эмизиб туради.

Олиб қўйиладиган «туғруқхона»ни тайёрлаш қийин эмас, икки томони очик яшикнинг бир томонидан диаметри 25 см ли юмалоқ кўзли ёки тўғри бурчакли тешик очилиб, қуён қафасининг ичига маҳкамланади. «Туғруқхона»нинг ўлчами, яъни узунлиги 60 см, эни 40-45 см, баландлиги 50-60 см қилиб ясалади. Ана шу даврда қуён катагига қуруқ барг, похол ёки ёғочнинг қириндилари ташланса, улардан қуён тўшама сифатида фойдаланади. Қуённинг болалashi кўпинча кечаси, кам ҳолларда эрталаб ёки кундузи рўй беради ва болалashi 10-30 дақиқагача давом этади. Қуёнбоқар туғилган қуёнчаларни санайди. Агар улар сочилиб кетган бўлса, бир ерга тўплаб, устидан она қуённинг момиги (жуни) билан ёпиб қўяди.

Баъзан она қуён ўз боласини еб қўйиш ҳоллари ҳам учрайди. Биологияда бу ҳодисани мандализм деб аталади. Бунинг асосий сабаби қуённинг туғиши даврида сувга ташна бўлиши ва катакда етарли миқдорда сув бўлмаслигидир. Болалаш даврида она қуённинг сувга бўлган эҳтиёжи жуда ортиб кетади. Бинобарин, қуёнларнинг болалashi яқинлашган сари катакда сувни узмаслик керак. Она қуёнлар ўз боласини еб қўйишининг бошқа сабаби ҳам бор. Баъзан янги туғилган туксиз қуёнчаларнинг айримларида териси заарланиши туфайли тўқима суюқлиги ташқарига чиқиб қолиши мумкин. Болалаш пайтида она қуён организмида минерал моддалар (калий, фосфор, натрий ва хлор) етишмайди. Шу сабабли у янги туғилган ўз болалариини ялаб қуритаётганида тўқима суюқлигига маҳлиё бўлиб, ўз боласини еб қўяди. Бу ҳол она қуёнларни

уларнинг бўғозлик даврида озиқ рационининг таркибида минерал моддаларнинг етарли бўлишини таъминлаш зарурлигини тақозо этади.

Агар она қуён боласини иккинчи марта болалаганида ҳам еб қўйса, минерал моддалар етарли бўлсада, уни наслчилик гуруҳидан ажратилиб, бўрдоқига боқилади ва сўйилади.

Баъзан она қуён тукқанидан кейин безовталаниб депсинади, овқат емайди. Бундай ҳолат кузатилганда она қуёнтезда қочирилиши керак. Чунки қуёнлар тукқанидан кейин тезда куюкиши мумкин. Айрим ҳолларда эса она қуён сути бўлмаганлиги ёки сут безлари касалланганлиги туфайли болаларни эмизмай, уларни у ёққа, бу ёққа иргитади. Шунда қуёнбоқар она қуённи синчиклаб текшириб, безовталик сабаби аниқланади. Зарур бўлса ветеринария шифокорини чақириб тегишли чора-тадбир кўрилади.

Она қуён ҳамма вақт ҳам барча тукқан болаларини (5-7 та, ҳатто 11 тагача бола беради) ўзи боқа олмайди. Бундай ҳолларда қуёнчаларнинг бир қисмини серсуг «ўгай она қуён»га қўшиб қўйилади. Бунинг учун она қуён вақтинча катакдан олинниб, унинг жуни билан кўчириб ўтказилаётган қуёнчалар беозор ишқаланади. Сўнгра у «ўгай она қуён»нинг уясига солиниб, усти шу қуённинг жуни билан ёпиб қўйилади. Ўгай она қуённинг ҳиди қуёнчаларга сингигач, она қуён уларни бемалол эмизаверади.

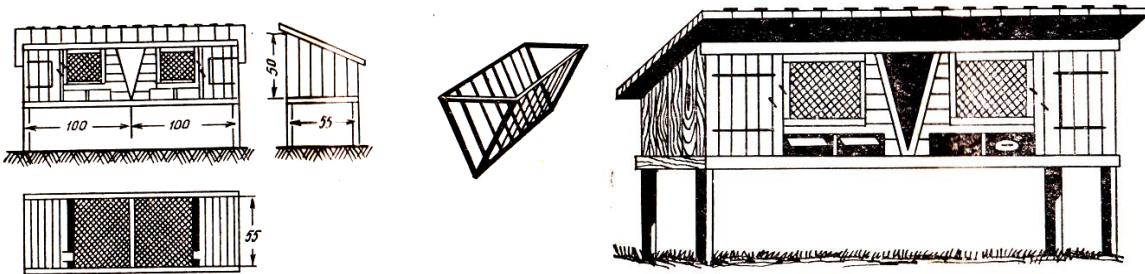
Қуёнбоқар шу нарсани ҳам ҳисобга олиши керакки, қўшиб қўйилаётган қуёнчалар ёши жиҳатидан бир-биридан катта фарқ қиласлиги керак. Биринчи марта болалаган она қуёнлар 5-6 та болани бемалол боқади, катта ёшдагилари 6-8 та, серсуг қуёнлар эса 10-12 та қуёнчани бемалол боқа олади.

Қуёнларни катакларда сақлаш усуллари

Коллеж ва мактабларда қуён катакларини ясаш учун реал имкониятлар мавжуд. Ҳар ўқув йилида мактабда эскирган жиҳозлар (парта, стол, стул ва шкафлар, шунингдек қурилиш материалларининг чиқиндилари) балансдан чиқарилади. Ана шу материаллардан меҳнат дарслари ва ижтимоий-фойдали меҳнат машғулотларида қуён катаклари тайёрланиши мумкин.

Катакларни турлари

Катақнинг бўйи 2 м полидан томигача бўлган баландлиги 50 см, эни 55 см бўлиб, ҳар иккала қуён учун озуқа солинадиган қисми катақнинг ўртасига жойлаштирилган охур бўлиши керак. Сув солинадиган идишлар ҳар бир қуёнга алоҳида бўлади.

3-расм. Иккита катта қуёнга мўлжалланган катақ

Хўжаликда стандарт охур (ясли) бўлмаса, уни қуёнбоқарнинг ўзи металл симдан тешиклари 30×30 мм ли қилиб ясаб олиши мумкин. Катақнинг қуён яшайдиган ички томони ҳам тўр билан қоплангани мақсадга мувофиқдир. Тўр бўлмаса, унинг ҳам тешикларини 16×18 ёки 16×48 мм дан қилиб, йўғонлиги 1,6-2 мм ли сим тўр билан қоплаш мумкин. Агар ана шу чора-тадбир кўрилмаса, қуён катақни тез кунда кемириб ташлайди.

Қуён катакларининг поли икки қават бўлиб, усти олинадиган қилиб ясалгани маъқул. Юқоридаги пол оралиғи 1-1,5 см қилиб тахтачалардан ясалади. Остки поли эса олдинга қараб 5° қия қилинади, сабаби қуённинг сийдиги шу ерга тўпланади.

Катақнинг томи эса орқага 15° қия қилинади. Олд томонига эса пешайвон сифатида 20-30 см чиқарилади. Бу мослама катақка ёмғир, қор ва қуёш нури тушишидан ҳимоя қиласи. Катақнинг ўзи эса ердан 70-80 см кўтарилиб туриши ва қуёш нурининг тик тушишидан ҳимойланган бўлиши керак.

Олти ўринли катакларнинг ўлчамлари: баландлиги 185 см, бўйи 300 см,, эни 110 см бўлади. Ҳар бир қуён учун хашак солинадиган охур алоҳида алоҳида қилиб катақ ташқарисига жойлаштирилиб, қопқоқ билан беркитилади.

Ёш қүёнчалар онасидан ажратилганидан кейин жинсига қараб әркак ва урғочи гурухларга ажратилиб, алоҳида сақланиши керак. Бунинг учун уларга алоҳида катак талаб қилинади.

Бундай катакнинг бўйи 200 см, эни 100 см, баландлиги 50 см бўлиши мумкин. Агар бўйи 400 см қилинса, ўртасидаги ясли билан ажратилиб әркак ва урғочи қуёнлар боқилиши мумкин.

Ёш қүёнчаларни гурух ҳолида боқиш учун янада оддийроқ бўлган катакдан ҳам фойдаланиш мумкин. Бу катакнинг узунлиги 200 см, эни 100 см, баландлиги 50 см бўлиб, ердан 80-100 см баландликда бўлиши керак. Бу тузилишдаги катакда 15 дона кичик ёки 10 дона катта қуёнларни сақлаш ва боқиш мумкин.

Ёш қуёнларни боқишга мўлжалланган катаклар Самарқанд вилояти Пастдарғом туманидаги “Пастдарғом” зотдор қуёнлари хусусий фермасида катаклар ишлаб чиқарилиши режалаштирилган. Бундай катакни ховлида, очик ҳавода жойлаштириш мумкин.

4-расм. Қуён катакларининг турлари ва уларнинг жиҳозлари

Қуён катақларининг турлари ва уларнинг таснифи

№	Катақнинг номи	Таркибиға кирадиган жиҳозлар
1	ЗАФАР.Х-1	Металлдан, сувдон, охур ва тагдони билан
2	ИБОДУЛЛА.Б-1	Электр, чўпон, барабанли
3	ШУХРАТ.Б-2	Пластик трубалардан, сувдониохурли
4	АБЗОЙИТ.П-1	Махсус ёғоч ғилдиракли кўчма

Бу катақларнинг оғирлиги 5-30 кг ни ташкил этиб, уларда 4-20 донагача қуён боқиши мумкин. Очиқ яйловларда электр-барабанли чўпонларни катақларини ишлатиш мумкин.

Тадқиқотчилар А.Қ.Турдиев, И.Х. Ибрагимов, З.Т.Хайитов, Ш.Ж.Юсупов, Р.Р.Хасановлар томонидан “Ўзбекистон шароитида қуёнчиликни такомиллаштириш асосида тоза экологик маҳсулот етиштириш” бўйича илмий-тадқиқот лойиҳалари ишлаб чиқилмоқда.

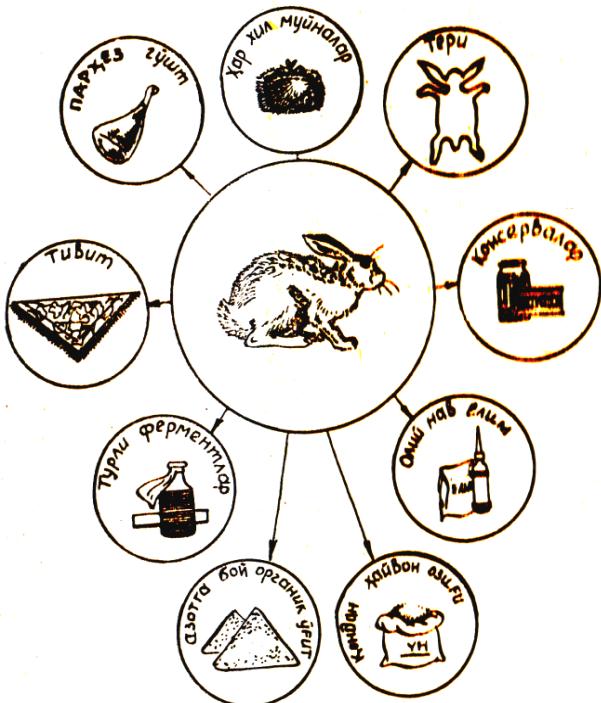
Қуёнхона учун кўпгина инвентарлар ҳам керак бўлади. Улар қуидагилар: сувдон, охур, илдизмеваларни қирқадиган КД-100, озуқани буғлайдиган К-31 каби асбоблар, пичноқлар, йигилган ахлатни олиш учун куракча, аравача, замбил ва бошқалар.

Баъзан қуённи бир жойдан иккинчи жойга кўчириш ёки вақтинча сақлаб туриш керак бўлиб қолади. Бунинг учун устахонада бўйи 45 см, эни 20 см, баландлиги 25 см ли устки қопқоғи суриладиган, қўлда кўтаришга мўлжалланган яшикча жуда қўл келади. Бу яшикчани қуёнбоқарлар устахонада ясай олишлари мумкин.

Катақларни қуришда шу нарсага эътибор бериш керакки, катак деворида тешиклар бўлмасин, чунки, қуёнлар елвизакка жуда сезгир, улар шамоллаб қолиши мумкин.

Қүёнлардан олинадиган маҳсулотлар

Гүшти. Қуён боқишиңи дәхқон ва фермер хўжаликларида, мактаб ва мактабгача тарбия муассасаларида илмий асосда ва тўғри ташкил қилинса, ҳар бир она қуён йил давомида 4-5 марта болалashi мумкин. Бу эса 60-70 кг гўшт ва 20-25 дона сифатли тери демақдир. Қуёнларнинг тирик вазнига нисбатан 70 % ни, қорамолларда эса 42-50 % ни гўшт ташкил этади. Кўриниб турибдики, қуёнларда гўшт чиқими, қорамолга нисбатан юқори.

Қуёнлардан олинадиган маҳсулотлар

Ғарбий Европа мамлакатларида қуён гўштининг бозор баҳоси, бройлер жўжа гўштига нисбатан 2-2,5 марта юқоридир. Мамлакатимизда кейинги йилларда қуёнлар чорвачилик фермер хўжаликларида, аҳоли хонадонларида етиширилмоқда. Шундай қилиб, қуёнчилик чорвачиликнинг бошқа соҳаларига нисбатан фоятиюқори рентабелли тармоқ ҳисобланади.

Мўйнаси. Қуён мўйнаси ҳам қимматли маҳсулотлар қаторига киради. Қуён мўйнаси сатҳига қараб (боши билан ёки бошсиз ҳисобланганда) уч гурухга бўлинади.

Махсус йирик ўлчамли мўйналар – сатҳи боши билан 1600 см^2 дан, бошсиз 1500 см^2 гача бўлган мўйналар; йирик ўлчамли мўйналар – боши билан 1500 см^2 дан, бошсиз 1300 см^2 гача бўлган мўйналар. Кичик ўлчамли мўйналар – боши билан 1300 см^2 дан, бошсиз 1200 см^2 гача бўлган мўйналар гурухига ажратилади.

Тери саноатида ишлатиб бўлмайдиган мўйналардан аёлларнинг енгил оёқ кийимлари, сумкачалар, қўлқопчалар ва катмончалар ишлаб чиқарилади.

Момиғи. Қуён момифихалқ хўжалигида катта аҳамиятга эга. Момиқ алоҳида зотлардан (Ангор, Киров ва Оқ қуён зоти) тараб олинади. Ҳар бир қуёндан бир марта тараалганда 150-170 г дан, йил давомида 5-6 марта момиқ олиш мумкин. Шундай қилиб, йил давомида ўртача ҳар бир қуёндан 450 г дан 1020 г гача момиқ олиш мумкин.

Қуён момиғи ингичкалиги, пишиқлиги, иссиқликни ўтказиши бўйича майин жунли қўйларнинг жунидан қолишмайди. 1 кг қуён момифидан аёлларнинг 25 та бош кийимини тайёрлаш мумкин. Тайёрланган маҳсулот чиройли бўлиши билан бирга, турли рангларга осон бўялади ва ювилади.

Қуёнлар чорва фермаларида боқилганда кўплаб гўнг олиш ва тўғридан-тўғри экинларга солиш мумкин. Қуён гўнги тўла қимматли ўғит ҳисобланади. Ундан сабзавотларни ва мевали дараҳтларни ўғитлашда кенг фойдаланилади.

Қуён ва бошқа ҳайвон гўнгинииг кимёвий таркиби (г ҳисобида)

Гўнгнинг ҳолати	Қуруқ модда	Азот	Фосфор	Калий
Т а б и и қ у ё н г ў н г и д а				
Юмшоқ гўнгда	26,75	1,4	0,4	0,4
Қаттиқ гўнгда	45,2	1,1	0,4	0,2
Қ у р и т и л г а н қ у ё н г ў н г и д а				
Юмшоқ гўнгда	7,9	5,0	1,4	1,5
Қаттиқ гўнгда	3,9	2,4	0,9	0,6
Б о ш қ а ҳ а й в о н л а р н и н г г ў н г и д а				
Қорамол гўнгиди	25,5	0,6	0,23	0,17
Чўчқа гўнгиди	24,3	0,7	0,39	
Товуқ гўнгиди	27,2	0,9	0,42	0,44
Қ у р и т и л г а н г ў н г л а р д а				
Қорамол гўнгиди	2,4	0,9	0,9	0,66
Чўчқа гўнгиди	2,9	1,6	1,6	
Товуқ гўнгиди	3,4	1,5	1,5	1,60

Қуён озуқалари

Қуёнлар товуқларга нисбатан дағал озуқа таркибидаги клетчаткани яхши ҳазм қила олади. Пичан таркибидаги клетчаткани 19-20 %, яшил ўсимликлар барги, карам, илдиз мевалиларни 40-60 %, донли экинларнинг пўстлоқларини жумладан, бошоқли донлар, мойли экинлар шроти ва

кунжарасини 20-40 %, углеводлар гурухига кирувчи азотсиз экстрактив моддаларни (АЭМ) 75-85 %, топинамбур, картошка, лавлаги ҳамда күк яшил ўтларни 85-90 % ҳазм қиласы. Озуқа таркибидаги оқсилни озуқа турига қараб, пичанни 50-75 %, яшил озуқалардан 60-85 %, илдизмеваларни 80-85 %, бошоқли донлар уругини 70-80 %, кепак ва мойли экинлар кунжараларини 75-85 % ҳазм қиласы.

Күёнларни озиқлантириш нормалари, тирик оғирлигига, ёшига ва физиологик холатига қараб, озуқа бирлиги граммда, алмашинувчи энергия МЖда белгиланади. Ҳазмланувчи оқсил 100 г озуқа бирлигіда, ремонтдаги ўстиришда қолдирилган 4 ойликдан катта қуёнлар учун 12-16 г, бўғоз ва эмизикли қуёнлар, 15-18 ўсуви ёш қуёнлар, 4 ойлик ёшига қадар 16-17 грамм бўлиши талаб қилинади. Қуёнларни минерал моддаларга бўлган талаби анча юқори айниқса эмизикли она қуёнлар ва ёш ўсуви қуёнларда 1 % кальций ва 0,6-0,7 % фосфор қуруқ моддага нисбатан талаб этилади. Бериладиган озуқалар таркибида кальций ва фосфор макроэлементларини камлиги инобатга олиниб, суяқ уни, гўшт суяқ уни, дикальций фосфат, трикальций фосфат ҳамда бентонитли гилмоя минерал қўшимчалари озуқанинг қуруқ моддасига нисбатан 2-2,5 % қўшиб берилади. Бундан ташқари қуёнларни натрий элементга бўлган талабини ёш қуёнларга 0,5 г, ёши катта қуёнларга 1-1,5 г, бўғоз қуёнларга 2 г, эмизикли қуёнларга эса 2,5 г ош тузи рационига қўшиб берилади.

Макроэлементлардан ташқари темир, мис, рух, марганец каби микроэлементлар, шу элементларни тузлар сифатида, ёки премикс холатида озуқа рационига қўшиб берилади.

Қиши даврида асосий витаминлардан ёғда эрийдиган витаминалар А, Д, Е катта ёшдаги оғирлиги 5 кг бўлган қуёнлар учун кунлик нормаси 500 МЕ витамин Д ва 10 мг витамин Е, каротин витамин А 1,4 мг дан 3 мг гача.

Кўк озуқалар. Озуқанинг бу тури асосан баҳорда, ёзда ва куз фаслида берилади. Улар қуйидагилар: кўк беда, маккажўхори, қоқиўт, қўйпечак, полиз

экинларининг палаги, сабзавотларнинг барги, дараҳтларнинг барги ва новдалари, хомтоқ қилинган ток барглари ва ҳоқазо.

Кўк беданинг аҳамияти жуда катта бўлиб, у витамин ва протеинга бойдир. Ўзбекистан шароитида қуёнларни кўк озиқлар билан 6 ойдан ортиқроқ боқиши имконияти бор.

Дагал озуқалар. Бу озуқалар асосан қиши фаслида берилади. Арпа, сули, тарик похоли ва буғдой сомонларини бериш мумкин. Лекин буларнинг тўйимлилиги жуда кам. Қуёнлар учун айниқса, пичан ва ўтлоқ пичани фойдалидир.

Ширави озуқалар. Бу гурухга илдизмевали ўсимликлар ва силос кириб, уларни пичан ёки ем билан бирга берилади. Қуёнлар учун сабзи энг яхши озиқдир. Қуёнларга силосни оз-оздан бериб, аста-секин ўргатилади.

Донли озуқалар. Бу гурухга донлар, кепак, кунжара ва комбикормлар киради. Қуёнлар, айниқса сулини севиб ейди, лекин сули Ўзбекистон шароитида камроқ ўстирилади. Унинг ўрнига арпа бериш мумкин. Арпани қуёнларга беришдан олдин ёрма ҳолига келтирилади. Буғдой кепаги ҳам қуёнлар учун севимли озиқа бўлиб хизмат қиласи. Уни қуёнларга беришда намланган ёки ширави озиқларга аралаштирилган ҳолда едирилади.

Қуёнларга кам миқдорда пахта шроти бериш мумкин, лекин шу нарсани эсдан чиқармаслик керакки, шротнинг таркибида заҳарли модда госсипол бор. Уни заарсизлантириш учун буғлатиб ёки қайнатиб бериш тавсия қилинади.

Комбикормларни қуёнларга алоҳида бермасдан, балки пичан унига, майдаланган хашаки лавлагига, пиширилган картошкага ёки силосга қўшиб берилади.

Дараҳт шохларидан тайёрланган озуқа. Қуёнлар олма, тол ва узум барглари ва шох, новдаларини хуш кўриб ейди. Дараҳт баргларида тўйимли моддаларнинг миқдори кўпроқ бўлади. Қуёнларга шох ва новдаларни беришда аввал уларнинг 1-1,5 см йўғонликдагилари кесиб олинади. Сўнгра 20-30 см узунликда қирқиб катакларга солинади.

Ҳайвон маҳсулотларидан тайёрланадиган озуқалар. Бу гурухдаги озуқаларга гўшт, суюк, ва балиқ уни, ипак қуртининг ғумбаги киради. Ёниолинган ва олинмаган сигир сути, кўпинча эмизикли она қуёнларга 30-50 г дан берилади. Эмизишдан ажратилган қуён болаларига ҳам 3 ойлик бўлгунича 30 г дан сут берилади. Сутни беришдан олдин унинг янгилигига ва илитилганлигига ишонч ҳосил қилиш керак.

Ипак қуртининг қуритилган ғумбаклари таркибида тез ҳазм бўлувчи протеин жуда кўп. Бу қуён болаларини тез ўстиради. Бир кунда ғумбаклар қуёнларнинг емига қараб 24 ой давомида 6 г дан 12 г гача берилади. Ипакқурти ғумбакларини пиллани қайта ишлаш корхоналаридан олиш мумкин. Қуёнларга турли озуқаларни бериш билан бирга уларни сугориб туришни ҳам унутмаслик керак. Қуёнлар ширали озуқалар еганида сувни кам, иссиқ кунлари ва ем берилганда кўп ичади. Катакда ҳар доим сув бўлиши ва уни ҳар куни 2-3 марта янгилаёт туриш зуур.

Қуёнларга озуқалар тартибсиз равишда эмас, балки қатъий режим, рацион асосида берилиши керак. Қуёнлар учун белгиланган қатъий режимга кўра, улар маълум бир соатда, бир кеча-кундузда уч марта озиқлантирилади. Озуқанинг кўпроқ қисми кечқурун берилади, чунки қуёнлар кўпроқ кечаси озиқланадилар. Эрталаб концентратлар ва сув, ёзда эса кўк озуқалар, қиши фаслида эса кўпроқ пичан билан боқилади. Кечқурун эса ширали озуқалар берилади. Сабзавот ва илдизмевали озуқаларни беришдан олдин улар яхшилаб ювиб тозаланади ва майдалаб берилади.

Куруқ, майдалангандан озуқалар, масалан, кепак, дон ёрмаси намлаб берилади. Картошка пишириб берилса, ҳазм бўлиш даражаси ортади. Пичан ва кўк озуқаларни майдаламасдан бериш мумкин.

Узоқ сақланиб қолган ёки қизиган кўк озуқаларни ҳайвонларга бериб бўлмайди, бунда улар заҳарланиши мумкин. Шунга кўра, ўриб келинган кўк озуқалар бироз ёйиб қуритилгандан сўнг ҳайвонга берилади. Ёмғир ёққанидан кейин ёки шудрингда ўрилган кўк озуқани едириш зарур бўлса, уни бироз қуруқ пичанга аралаштириб бериш керак. Қиши фаслидан чиққан пайтда

қүёнларни күк озуқага ўтказишда ҳам қуруқ пичанга күк озуқа аралаштириб бериш лозим. Акс ҳолда қүённинг овқат ҳазм қилиш тизими бузилиб, қорни шишади ва ичи кетиши мумкин. Қиши фаслида эса қүёнларга музлаган озуқаларни бермаслик керак. Агар катақда музлаб қолган сабзавотлар қолдиғи бўлса, уларни олиб ташлаш керак. Ҳўл озуқаларнинг катақда музлаб қолишига йўл қўймаслик учун уларни исроф қилмасдан оз-оздан бериш керак.

Қуёнлар аслида заҳарли күк озуқаларни емайди, шунга қарамасдан улардан эҳтиёт қилиш зарур. Заҳарли ўтлар қаторига итузум, айиктовон, қончўп, дигиталис, зантгоя, сариқбош ўт, сутлама ўт, қарғакўз, пиёзли ўсимликлар, картошка ва помидор палаклари киради.

Қуёнларни семиртириш учун боқаётганда уларга ўткир ҳидли ўсимликлардан бермаслик керак (масалан, ёввойи пиёз, балиқ ёки суяк уни), чунки унинг гўштидан ҳид келиб қолади.

Касал қуёнларга парҳез озуқалар бериб турилиши керак. Ўз вақтида йифиб олинган майдароқ ,сифатли пичан, дуккакли ўсимликлар пичани, дон ёрмаси, пиширилган картошка, озроқ сут ёки простокваша парҳез озуқалар қаторига киради.

Бўғоз қуёнларни боқишига алоҳида эътибор бериштавсия этилади. Уларнинг рациони тинч давридагига нисбатан бўғозлик даврининг бошида 30 % га, охирроғида эса 70 % га қўпайтирилса мақсадага мувофиқ бўлади.

Урғочи қуён бўғозлик даврида кальций моддасига бўлган талаби икки марта ортади, шунинг учун кальцийни кунлик нормасига нисбатан 1- 1,5 марта қўпайтириб бериш тавсия этилади.

Бола эмизиш даврида она қуённи ҳам озуқага бўлган талаби ортади. Озуқага бўлган талаб эмизиш бошланиш даврининг 15 кунида 2 марта, 15 кундан сўнг 3 марта ва сутдан чиқишига яқин 4 мартагача ортади.

Қуёнларнинг озиқланишида оқсилини ҳазм қилиб, ўз оқсилларини ҳосил қиласилар.Оқсиллар озуқанинг ҳазм қилиш жараёнида аминокислоталаргача парчаланади, улар ўз

навбатида икки гурухга бўлинади: алмаштириш мумкин ва мумкин бўлмаган аминокислотадан иборат.

Кун давомида ҳар хил озуқа билан боқилганда қуёнларни йиллик эҳтиёжи

Қуёнбоқар рацион тузишда бериладиган озуқанинг кимёвий таркибини билиши керак. Қуйида қуёнлар учун ишлатиладиган ем-хашакларнинг таркибини берилади (Е.А. Вагин ва бошқалар маълумотлари). Бу жадваллардан фойдаланиб, қуёнлар учун қулай бўлган рациони тузиш мумкин.

Қуёнларни кунлик ва йиллик озуқа рациони

Озуқанинг турлари	Она қуён учун, кг		
	бир кунда	йил давомида	кунлар
Концентратлар	0,101	36,85	365
Пичан	0,64	117,4	183
Илдизмевалилар, силос	0,57	104,6	183
Кўк озуқа	2,48	453,6	183

Момик берадиган қуёнлар рациони гўшт ва тери берадиган қуёнларнинг рационидан фарқ қиласи. Шу сабабли момик берадиган қуён зотларига мўлжалланган рационни қуйида келтирилди.

Бир бош қуёнга кунлик ёзги тахминий рацион (грамм)

Гурухлар	Озуқа бирлиги	Ҳазмланувчи протеин	Концентратлар			Кўк озуқа	Дагал озуқа	Минераллар			
			сули	дон майдаси	кунжура			дуккаклилар	дараҳт шохи	туз	бўр
Эркак ва ургочиси, тинч даврида	130	13,25	50	–	–	300	200	1,5	1,5		
Эркак ва ургочиси, қочириш даврида	175	16,30	50	–	–	350	300	1,5	1,5		
Бўғозлик даврида	181	20,65	60	10	10	400	150	1,5	2,0		
Эмизиш даврида	326	41,10	100	20	20	800	300	2,0	3,0		
Қуёнчалар:											
1 ойликда 2 ойликкача	90,5	10,26	25	5	5	200	100	0,3	1,0		
2 ойликдан 3 ойликкача	143,5	17,95	35	10	15	250	200	0,5	1,5		
3 ойликдан 4 ойликкача	167,5	20,55	40	10	15	350	200	1,0	2,0		
4 ойликдан 6 ойликкача	176,5	21,65	40	10	15	400	250	1,5	1,5		

Бир бош қуёнга кунлик қишки тахминий рацион (грамм)

Гурӯҳлар	Озука бирлиги	Ҳазмланувчи протеин	Концентратлар			Пи-чан	Дағал озуқа	Минераллар		Ширали озуқа		
			сули	дон майдаси	кунжара			дүккакли лар	дарахт шохи	туз	бүр	хашаки лавлаги
Эркак ва урғочиси, тинч даврида.	146,5	15,5	50	—	—	100	80	1,5	1,5	100	—	50
Эркак ва урғочиси, қочириш даврида	182,8	19,15	60	—	—	120	120	1,5	1,5	100	50	50
Бўғозлик даврида	199,8	23,1	60	10	10	140	80	1,5	1,5	150	50	—
Эркак ва урғочиси, қочириш даврида	182,8	19,15										
Эмизиш даврида	367,0	41,1	100	20	20	250	120	2,0	3,0	350	50	100
Қуёнчалар:												
1 ойликда	101,9	11,44	25	5		80	70	0,3	1,0	80	20	—
2 ойликкача												
2 ойликдан	147,2	17,6	40	10	10	80	80	0,5	1,5	100	25	50
3 ойликкача												
3 ойликдан	186,0	22,02	50	15	10	100	100	1,0	12,0	120	30	80
4 ойликкача												
4 ойликдан	197,2	22,30	50	15	10	120	100	1,5	1,5	150	—	80
6 ойликкача												

Семиртириши учун боқилаётан қуёnlарнинг рациони катта қуёnlарнинг рационидан фарқ қиласди.

Гўшт учун боқилаётган ёш қуёнчаларнинг ёзлик рациони (грамм)

Ёши (кун ҳисобида)	Дон	Бошоқли ўсимликлар	Дуккакли ўсимликлар	Ош тузи
45-50	40	240	240	0,1
55-60	40	240	240	1,0
60-65	45	270	270	1,0
65-70	60	290	290	1,0
70-75	60	350	350	1,0
75-80	70	385	385	1,0
80-85	85	430	430	1,0
85-100	85	460	460	1,0

Турли хилдаги ем-хашакнинг кимёвий таркиби

Озуқаларнинг тури	1 кг озуқа таркибидаги тўйимли моддалар микдори				
	Озуқа бирлиги,кг	Ҳазмланувчи протеин, г	Са, г	P,г	Каротин, мг
Яшил беда	0,21	35	4,5	0,7	44
Қанд лавлагининг барги	0,12	20	2,5	0,8	32
Сабзининг барги	0,17	21	4,8	0,6	60
Беда пичани	0,45	86	9,2	2,2	49
Силос	0,20	14	1,4	0,4	20
Қанд лавлаги меваси	0,18	9	0,4	0,5	-
Қизил сабзининг меваси	0,14	8	0,9	0,6	54
Картошка	0,30	10	0,1	0,5	-
Қовоқ	0,10	9	0,5	0,4	-
Маккажўхори дони	1,30	70	0,5	5,2	6
Нўхат дони	1,18	192	2,0	4,3	-
Ловия дони	1,10	227	2,0	4,1	-
Арпа дони	1,15	85	2,0	3,9	-
Кунжара	1,10	300	3,0	8,4	-
Қон ва суяқ уни	1,04	330	140	74	-

Турли ёшдаги қуёнлар учун озуқа рационы (грамм)

Ёши (күн ҳисобида)	Озуқа бирлиги	Хазмла-нувчи протеин	Донли озуқа	Қишда		Ёзда
				канд лавлаги ёки картошка	пичан	
25-30	65	7	35	20	60	200
50-55	85	9	40	50	74	250
55-60	85	9	40	80	75	250
60-65	95	10	40	80	80	300
65-70	110	11	50	80	90	400
70-75	115	12	55	80	90	400
75-80	120	13	55	80	100	420
80-85	120	13	55	80	100	420
85-90	125	14	55	90	105	450
90-85	145	15	70	100	110	500
95-100	155	16	75	100	125	520
100-105	170	17	80	120	135	580
105-110	175	18	85	120	135	580
110-115	175	19	85	120	135	580
115-120	190	19	90	125	150	650
120-125	190	19	90	125	150	650
125-170	200	20	90	125	160	700

Қуёнларни боқишда қуийдаги профилактика ишларга албатта эътибор берилиши зарур:

- 1) қуёнларга фақат сифатли тоза озуқа ва сув бериш;
- 2) озуқа ва сувни, албатта маҳсус тоза идишларда бериш. Уларга ахлат тегишидан эҳтиёт қилиш;
- 3) ҳар доим озуқа ва сув беришдан олдин идишларни яхшилаб ювиш (тозалаш);

4) бир турдаги озуқадан иккинчи турдаги озуқага ўтказишини беш олти кун давомида аста-секин амалга ошириш. Бунда янги бериладиган озуқа миқдорини күпайтириб, тұхтатиладиган озуқа миқдорини камайтириб бориш;

5) 2,5-Зойлик қуёнчаларга силос ва кепак бермаслиқ. Силос қуёнчанинг қорнини шиширади, кепак эса кокцидиоз билан касалланишига мойилликни кучайтиради. Бу озуқалар она қуён рационидан эмизишининг иккинчи даврида олиб ташланиши керак. Қуёнчалар икки ойлик бўлганида уларга дон ёрмасини бериш мумкин.

6) қуёнчалар онасидан ажратилганидан кейин ҳам, уларга онаси билан бирга турган давридаги озуқаларни 2-3 ҳафтагача бериб туриш керак.

Акселрацион қуёнчилик технологияси

Акселрацион қуёнчилик технологияси 1993 йилда рус олими, академик И.Н.Михайлов томонидан асосланган ва ишлаб чиқишига жорий қилинган.

Ушбу мини технология Россия, Белорусь, Украина, АҚШ, Хитой, Япония ва Қозогистон ҳамда Австралия давлатларида кенг жорий қилинган. Янги технология бўйича қуёнчиликда жадал озиқлантириш ва сақлаш ҳамда бош сонини кўпайтириш технологиясига асосланган. Бу технологияни қўллаш орқали йил давомида доимо бир хил пархез ва экологик тоза маҳсулот етиштириш мумкин. Ҳозирги вақтда 23-моделли “Юрта” ва “Кварт” маҳсус конструкцияси асосида қурилган мини фермада очиқ майдончаларда боқиши тавсия этилади. Асосий материаллар арzon пластмасса, тахта ва фанерлардан иборат бўлади.

“Юрта” мини фермаси 2 та она қуёнга мўлжалланган бўлиб, қуён болалари 50 кун онаси билан сўнгра 3 ойлик ёшигача интенсив боқилади.

“Кварт” мини фермаси 4 та бўлимга ажратилган бўлиб, 4 ойлик ёшида тирик вазни 4-5 кг гача парвариш қилинади ва реализация

қилинади. Бу технологияни қўллаш орқали инсонларга ва табиатга заарсиз экологик тоза пархез маҳсулоти ишлаб чиқилади.

Физиологик чиқиндилари маҳсус бетонланган чукурларда заарсизлантирилади. Бу технологияда битта қуёnga ўртача 107 г гранулали омухта ем, 70 г пичан берилади. 4 ой ичида ўрта хисобда сўйим кондициясига етгунча 14 кг гранулали омухта ем ва 7 кг пичан сарф қилинади.

Бу технологияни қўллаш орқали ишчи кучи тежалиб, 1 ой мобайнида 2-2,5 соат вақт сарфланади.

Мини ферма «Юрта»

Мини ферма «Квартал»

ҚУЁН КАСАЛЛИКЛАРИ

Қуёнларда учрайдиган касалликлар икки гурухга юқумли ва юқумсиз касалликларга бўлинади. Улардан фақат қуёнларда кўп учрайдиганлари ҳақида маълумот келтирилади.

Қуёнларни совук уриши. Қуёнлар очик ҳавода совук ҳароратда сақланганда уларни совук уриши мумкии. Бунда қуёнларда қуйидаги белгилар содир бўлади: қуённинг қулоқлари ва оёқларининг учи зарарланади, совук урган жой қизаради, пуфак ҳосил бўлади ёки ўша ердаги тўқима ўлиб тушиб кетади.

Агар қуённинг қулоғи бироз қизарган бўлса, уни қор билан ишқалаб, иссиқроқ хонага олиб кирилади. Кейин қуён ёғи ёки 1% ли йод малҳами суркалади. Совук урган жойда пуфак пайдо бўлган бўлса, ўша ери очилиб,

суви чиқарилади ва пенициллинли малҳам қўйилади. Агар тўқима ўлган бўлса, олиб ташланиб, ярага стрептомицин малҳами қўйилади.

Куёнларни қуёш уриши. Юқори ҳароратда ёки қуёш нури тик тушганда, қуёнхона дим бўлиб кетганда қуёш уриши ҳоллари вужудга келади. Бу ҳол Ўзбекистон шароитида кўп учраб туради. Бунда қуйидаги белгилар кўзга ташланади: қуёнлар кам ҳаракат бўлиб, озиқага қарамайди, нафас олиши тезлашади, кўз атрофи, оғзи ва бурни, орқа чиқарув тешиги қизариб, айrim жойлари кўкариб кетади. Куёнлар ёнбошлаб ётиб, оёқларини узатиб олади. Кейинчалик титраб, ҳалок бўлади. Бундай қолат содир бўлганида қуён совукроқ хонага кўчирилади, қуённи бошига хўлланган латта босиб, ҳар 45 дақиқада янгилаб турилади. Ҳатто, қуённинг усти бирор материал билан ёпилиб, сув қуиши мумкин. Қуёш ургани қанча| эрта аниқланса, қуён шунча тез тузалади.

Касалликнинг олдини олиш учун қуён катакларига эрталаб ёки кечкурун қуёш нури тушиб туриши мақсадида улар бостирамалар тагига, дарахтларнинг соясига жойлашгирилади.

Туғишининг кечикиши. Одатда қуёнлар 28-30 кунда туғади. Айrim ҳолларда туғиш муддати 34-36 кунга чўзилиши мумкин. Ундан ҳам чўзилиб кетса, ҳомилада бирор салбий ҳодиса юз берган деб қарашиб кетгани кузатилса қуённинг елка териси остига 1 мл питиутрин ёки окситоцин моддаси укол қилинади. Бу дори қуён бачадонини ҳаракатга келтириб, сунъий туғиши вужудга келтиради.

Баъзи ҳолларда туғишининг кечикишига, қуёнларни буғозлик даврида ҳаддан ташқари кўп озиқлантирилиши ҳам сабаб бўлиши мумкин. Шунинг учун қуён туғишига яқин унга тўла қийматли озиқлардан оз-оздан тез-тез бериб турилади.

Метиоризм (ичак шишиши). Бу касаллик кўпинча қуёнларга янги ўрилган ва хўл хашакларни кўп бериш оқибатида келиб чиқади. Булар

қаторига етилмаган беда, себарга, хўл ўтлар, моғорлаган хашак, қизиб қолган кўк озиқалар ва ачиган озиқалар сабаб бўлади.

Касалликни қуидаги аломатлари намоён бўлади: қуён озиқани емай қўяди, қорни катталашади, нафас олиши тезлашади, аммо юзаки бўлиб, худди бўғилиб қолганга ўхшайди. Шундай ҳолат содир бўлганда биринчи навбатда сифатсиз озиқа рациондан чиқарилиши керак. Касал қуёнга эса 58 мл ихиол эритмасидан ёки 35 мл сут кислота мускул орасига укол қилинади. Қуённинг қорни енгил силанади, вақт-вақти билан катақдаи чиқариб ҳаракатлантирилади.

Юқумли стоматит (сўлак оқиш ва хўл тумшуқ касали). Бу касаллик юқумли касалликлар қаторига кириб, ёш қуёнчалар орасида, яъни 25 кунликдан 23 ойликкача бўлган қуёнчалар орасида кўп учрайди.

Баъзи ҳолларда онасидан ажратилган ҳамма қуёнчалар касалланиши мумкин. Касаллик айниқса, ҳаво ҳарорати кескин ўзгарган вақтларда (ҳавода намлик кўп бўлса, совукда) кўпаяди.

Касалликнинг характерли белгилари: касаллик бошланганда қуён оғиз бўшлиғининг шиллиқ қавати қизариб яллиғланади. Кейинчалик тил усти, юқориги лабнинг ички томони юпқа оқ парда билан қопланади. Баъзан, у белги ёки йўл шаклида бўлиб, кейинчалик бир-бири билан қўшилиб кетади. Касалликнинг 4-5 кунлари оқ парда сарғиш ёки сариқ-қўнғир тусга киради. Яра кўчиб тушиб, ўрнида яллиғланган жой ҳосил бўлади. Тилнинг устида ҳам яралар пайдо бўлади. 2-3 кундан кейин қуённинг оғиз бўшлиғидан сўлак оқа бошлайди. Қуёнлар сўлакни олдинги оёқлари билан артиб тумшуғи ва қўкрагини хўл қиладилар. Сўлак билан хўлланган юнги бир-бирига ёпишиб қолади.

Касалланган қуёнча катақнинг бурчагига қисилиб олиб кам озиқланиб Тез озиб кетади. Баъзи ҳолларда юқоридаги ҳолатга қуёнчанинг ичи кетиши ҳам қўшилиб, унинг аҳволини оғирлаштириши мумкин. Касалликнинг бошидан охиригача қуённинг тана ҳарорати ўзгармайди. Унинг ҳароратни ўлчаш учун симобли тиббиёт термометрига вазелин

суркаб қуённи орқа чиқарув тешигига 3-4 см киритилиб, 5 дақиқа ушлаб турилади ва ҳарорат аниқланади.

Қуёнчалар касаллик оғир формада кечганида тез ҳалок бўлади, енгил формасида эса 10-12 кунда тузалиб кетади.

Қуёнбоқар юқумли стоматитни механик яллиғланишдан фарқ қила билиши керак. Баъзан тиканли озиқалар қуёнга берилганда оғиз бўшлиғи механик яллиғланиши мумкин. Натижада сўлак оқади.

Касал қуёнчаларни даволаш учун мис кўпоросининг 2% ли эритмаси тайёрланиб, унинг оғзини пуркагич ёрдамида тез-тез чайилади. Агар мис кўпоросини топиб бўлмаса, калий перманганатнинг $KMnO_4$ 1:1000 ёки фурациллиннинг 1:15000 нисбатдаги эритмаси билан чайилади. Бунинг учун пуркагичнинг учини қуённинг оғиз бўшлиғига ён томондан киритилади. Агар унинг оғиз бўшлиғига олд томонидан киритилса, қуённи нафас йўлига суюқлик ўтиб кетиши мумкин.

Пуркагич сифатида дорихоналарда сотиладиган резина нок ҳам ишлатилиши мумкин. Даволаш ишлари (ҳар қуни 2 мартадан 3-4 кун давомида олиб борилади Яллиғланган жойга оқ стрептоцид қукунини сепилса яхши натижа беради. Микдори ҳар бир бошга 0,2 г хисобида 2-3 кун давомида даволаш ишлари олиб борилади.

Касалликнинг олдини олиш муҳим омилдир. Касалланган қуёнчалар тезда подадан ажратилиб, уларни даволашга киришилади. Касал қуён турган катак ва унга ишлатилган асбоблар, идишлар дезинфекция қилинади. Дезинфекцияловчи модда сифатида каустик соданинг 3% ли эритмасидан фойдаланилади. Профилактик чора сифатида қуёнчалар ичадиган 10 л сувга 5 мл йод қўшиб берилади ёки сувга калий перманганатнинг кристалини сувда эритиб оч пушти ранг қилиб қуёнчаларга ичирилади. Касаллик даврида қуёнчаларга осон ҳазм бўладиган сифатли озиқлар ва сут берилади.

Чечак. Бу касаллик юқумли бўлиб вируслар вужудга келтиради. У тез тарқалади. Баъзан эса қуёнлар тўдасини бирданига қирилиб кетишига

сабаб бўлади. Чечак касали билан қуёнлар ҳамма ёшида ҳам касаллана берадилар. Касаллик манбаи бемор қуёндир. Касалликнинг инкубацион даври (юзага чиқиш даври) 2 кундан 20 кунгачадир.

Қуён касалланганда конюктивит, кератит, сўлак оқиши, ринит, лимфатик тугунчаларнинг шишиши каби ҳоллар кузатилади, Қуённинг тана ҳарорати кўтарилиди, нафас олиш сони дақиқаига 150 мартаға, томир уриши эса 250-300 тага етади.

Касал қуённинг терисида, асосан қулоғида, боши, қорнида, оғиз ва бурун бўшлиғида унча катта бўлмаган қаттиқ бўртмалар ҳосил бўлади. Кейинчалик улар ярага айланади, Сўнгра яра юзаси қуриб тушиб кетади. Лимфатик тугунларнинг шишиб кетганини қўл билан ушлаб кўриб сезиш мумкин.

Чечак касали тез ва оғир ўтганлиги сабабли даволаш ишлари ҳар доим яхши натижа беравермайди. Шунинг учун бу касаллик учраган вақтда асосий иш қуёнларни умумий профилактика қилишга қаратилиши керак. Касал қуёнлар алоҳида сақланиши лозим. Соғломлари эмланиши, касаллик аниқланган хўжаликда эса карантин ҳолати жорий қилинади.

Пастереллёз. Касалликни пастерелла гурӯхига мансуб бўлган бактерия ҳосил қиласи. Бу касаллик ҳам юқумли ҳисобланади.

Касаллик манбаи бемор қуёндир. Баъзан, бу касалликни хонаки товуқлар ва ёввойи паррандалар ҳам тарқатиши мумкин. Пастерелла бактерияси қуёнларнинг юқори нафас йўлида сапрофитлик билан ҳаёт кечиради. Бирор сабабга қарши касалликка қарши иммунитет пасайиб кетса, касаллик ривожланади.

Пастереллёз касаллиги қишлоқ хўжалик ҳайвонлари орасида кенг тақалган. У икки хил формада: ўткир ва сурункали формада кечади.

Қуён организмига пастерелла озиқа ёки сув билан кириб қон ва лимфатик томирларга ўтади ва организмни заҳарлайди. Ҳайвон 1-3 кун ичида нобуд бўлади.

Қүён пастереллёзнинг ўткир формаси билан касалланганда, касаллик аломатлари тўсатдан бошланади. Касал ҳайвон бўшашади, озиқланмай қўяди, тана ҳарорати 41°C дан кўтарилади. Бу белгилардан ташқари нафас органларида, овқат ҳазм қилиш тизимида қатор ўзгаришлар кузатилади. Бундай ҳолларда касалликнинг иккинчи куни ўлим содир бўлади.

Касалликнинг сурункали формасида эса пастерелла асосан нафас йўли ва овқат ҳазм қилиш тизимида кузатилади. Бунда ҳайвон бўшашади, нафас олиши юзаки бўлиб, анча қийинлашади. Нафас йўлидан йиринг аралаш суюқлик оқади. Баъзан, қуённи ичи кетиши ҳам мумкин. Тана ҳарорати кам ҳолларда кўтарилади. Яхши озиқланмайди, баъзан бутунлай овқат емай қўйиши ҳам мумкин. Бир неча ҳафтадан кейин, қуён кам қонликдан озид кетади. Организмнинг умумий заҳарланиши туфайли ўлим содир бўлади.

Баъзи ҳолларда касаллик белгилари юқоридагилардан бошқача рўй бериши мумкин. Бунда қуённинг пастерелла билан заҳарланган ерида у қўпайиб, бириктирувчи тўқимани яллиғлантиради, бу ерда лейкоцитлар тўпланади ва шиш ҳосил бўлади. 1-3 ойдан кейин шиш ёрилади. Ундан қаймоқ рангидаги йиринг ажралади. Қуённи ҳарорати бир оз кўтарилади, умумий ҳолати эса унча ёмон бўлмайди ва иштаҳаси камаймайди. Яраси аста-секин тузалиб кетади, ҳайвон ўлмай қолиши мумкин.

Касал қуёнларни даволашда сульфаниламид препаратидан норсульфазол, сульфадемизиннинг 0,2-0,3 г дан ҳар бошга 3-4 кун давомида бериб турилади. Бу дорилардан ёш қуёнларга 0,1-0,2 г микдорида бериб турилади, Мускул орасига тетрациклин ва биомицин укол қилиш ҳам яхши натижа беради. Антибиотикларни қуёнларга уларнинг ҳар бир килограмм массасига 20-25 минг единицадан 3-4 кун давомида бир мартадан укол қилиш яхши самара беради.

Касаллик сурункали ҳолда кечганида пастереллёзни даволаш куйидагича амалга оширилади: 3 кун сульфаниламид препаратидан, сўнгра

3 кун антибиотикдан қуённинг мускули орасига юборилади. Касаллик тузалмаса, юқоридаги схема бўйича даволаш кураш тақрорланади.

Касалликни даволашга нисбатан хўжаликда унинг олдини олиш осонроқдир. Бунинг учун қуёнчилик, паррандачилик ёки бошқа қишлоқ хўжалик ҳайвонлари фермасига инфекция кириши олдини олиш керак. Касалланган ҳайвон тезда ажратилиб, инфекциянинг келиш сабаби аниқланади ва уни бартараф этилади.

Ҳайвонлар сақланадиган жой, уларга ишлатилган асбоблар, қуён катаклари дезинфекция қилиниб, касалликдан ўлган ҳайвон ёқиб юборилади. Энг яхши дезинфекцияловчи моддалар сифатида формалиннинг 1 % ли, карбол кислотанинг 3% ли, натрий ишқорининг 2% ли ва лизолнинг 3% ли эритмаларидан бирортасини ишлатиш мумкин.

Пастерелла билан касалланган қуён сўйилса, гўшти узоқ вақт қайнатилади, сўнgra овқатга ишлатилади. Куённинг ички органлари ёқилади, териси шилиб олингач, дезинфекция қилинади,

Паратиф. Паратиф юқумли касаллик бўлиб, уни шартли патоген коли паратиф гуруҳига мансуб микроб ҳосил қиласди.

Бу касаллик даврида қуённинг меъда, ичак тизими касалланади. Касаллик, айниқса ёз ва куз ойларида кўпроқ учрайди, ҳамма ёшдаги, турли зотга мансуб қуёнлар паратиф билан касалланиши мумкин.

Паратиф билан касалланган қуёнларда қуийдаги характерли белгилар кузатилади: қуён кам ҳаракат бўлиб қолади, озиқ емайди. Энг муҳими ичи кетади. Касаллик ўткир формада кечганиди қуён 3-4 кунда халок бўлади. Баъзан касаллии 2-3 ҳафта давом этиши мумкин, лекин барбир ўлим билан тугайди. Бўгоз қуёнлар касалланганда бола ташлайди.

Паратиф билан касалланган қуёнларни даволашда фуразолидондан ҳар бир бот қуёнга 30-40 мг ҳисобида 4 кун давомида озиқقا қўшиб берилади. Тетрациклин ёш қуёнчаларга 80-100 мг дан, катталарига 200-300 мг дан ҳар куни 3 марта қуённинг қон томирига юборилади. Сульфаниламид препаратларидан сульфидин, сульфадемизин каби

дорилар ҳам ишлатитилиши мумкин, улар ёш қуёнчаларга 0,1-0,2 г дан, катталариға 0,4-0,5 г дан озиққа қўшиб берилади. Шунингдек қуёнлар ичадиган сувга бир неча дона калий перманганат кристалларидан қўшиб бериш мумкин (сув бир оз пушти рангга кирса бўлади).

Касал ҳайвонларнинг озиғи ҳам яхшиланади, ёзда янги ўрилган сифатли ўтлардан берилади. Қишлоғи фаслида эса сабзи, ошқовоқ, пичан, лавлаги берилади. Касал ҳайвонни тўдадан ажратилиб, фермада профилактика чоралари амалга оширилади, катаклар дезинфекция қилинади.

Сил. Бу ҳам юқумли касалликдир. Қуён кўпинча қорамол силининг микроби билан заарланади. Касаллик манбаи касал ҳайвон, унга ишлатиладиган асбоб-ускуналар, ҳаво, сув, тупроқ ва кўк озиқ кабилардир. Касаллик микроблари касал ҳайвондан ахлати, сийдиги, салаги ва сути оқали ажралиб чиқади.

Силнинг қуйидаги аломатлари бор: касаллик ўпка ёки ичак формасида юз бериши мумкин. Белгилари яқол кўринмайди. Қуён ўпкаси заарланганда йўталади, нафас олиши юзаки ва тез-тез бўлади, иштаҳаси камаяди, озиб кетади ва олди олинмаса 2-3 ойдан кейин нобуд бўлади.

Қуён ичак сили билан оғриганда ичи бузилади ва озиб кетади, касалликни даволаш мақсадида стрептомицин ва бошқа антибиотиклар қўлланиши унинг енгил ўтишига сабаб бўлади. Бироқ улар микробларни ўлдирмайди. Шунинг учун касал ҳайвонни узок сақламай, сўйиб юборилгани маъқул.

Касалликнинг олдини олиш учун қуйидаги профилактик чоралар амалга оширилиши керак:

1. Қуён фермаларини қорамол ва паррандачилик фермаларидан узоқда куриш.
2. Ҳар бош қуённи вақт-вақти билан силга қарши текширувдан ўтказиши.
3. Касал ҳайвонни подадан ажратиш.

4. Касаллик манбани аниқлаб, тугатиш.

5. Қуён катакларни яхшилаб тозалаш ва асбоб-ускуналарни дезинфекция қилиш.

Дезинфекцияловчи модда сифатида 2% ли хлорамин, 5% ли креолин, 3% ли карбол кислота билан 3% ли ишқор эритмасининг аралашмаси ёки 20% ли сўндирилган оҳак эритмаси ишлатилади.

Лишай. Бу юқумли замбуруғ касаллигидир, Касаллик ҳайвонлар ва одамларда ҳам учрайди. Касалликни тарқалишида касал (лишай билан оғриган) ҳайвон, заарланган озиқ, асбоб-ускуналар ва жой кабилар манба бўлиши мумкин. Касалликнинг юзаланиш муддати 7-30 кўп. Замбуруғ қуён терисига тушиб, юнг халтасига кириб кўпаяди. Юнг илдизи замбуруғ споралари билан ўралади ва улар юнгнинг ичига ҳам кириб боради. Ана шу жойда яллигланиш аломатлари кўрилади ва терида пуфакчалар ҳосил бўлиб, ёрилади. Ўрнида кулранг-оқ пўстлоқ ҳосил бўлади. Бу касаллик аломатлари қуённинг боши, оёқ ва бўйинларида кўринади. Касалликнинг дастлабки даврида ҳайвоннинг умумий ҳолати яхши қўринсада, аммо касаллик чўзилиб кетса, қуён озиб кетади. Касалликни даволаш учун қуидаги дорилар ишлатилади: касалланган теридаги пўст олиб ташланиб, йоднинг 10% ли эритмаси ёки салицил кислотанинг спиртдаги эритмаси суркалади.

Шунингдек, мис купоросининг 5% ли эритмасининг лизолдаги эритмаси ёки юглоннинг ёғли эмульсиясини ишлатиш мумкин.

Инвазион касалликлари. Кокцидиоз. Инвазион касалликлар орасида кути кокцидиози энг кенг тақалган хавфли касалликдир. Бу касаллик билан 3-4 ойли қуёнчалар касалланади. Касалликни кўзгатувчиси паразитлик билан ичак ва жигарда ҳаёт кечиравчи кокцидиядир.

Касаллик билан қуёнлар йилнииг турли фаслларида оғриши мумкин. Касаллик эса сув ва ооциста тухуми билан заарланган озиқ орқали юқади.

Кокцидиоз касаллиги қуёнлардан турли хил кўринишида юз бериши мумкин. Кокцидия билан қуён ичаги касалланганда ичи кетади ва

қуённинг аҳволи кундан-кунга оғирлашади. Кейинчалик у қуён ахлатида пайдо бўлади. Яхши овқатланмайди, озиб кетади, ёш қуёнчалар ўсмай қўяди. Юнги ҳурпаяди, қорни катталashiб, осилиб қолади, тана ҳарорати кўтарилади, 15-20 кундан кейин қуён ўлади. Касаллик оқибатида қуёнларнинг кўпи ўлади. Масалан, касаллик билан оғриган қуёнларнинг 90% ўлим билан тугаган.

Жигар кокцидиози узоқ вақт давом этади (30-50 кун). Клиник кўриниши жиҳатидан, у ичак кокцидиозига ўхшаб кетади, бироқ фарқи шундаки, касаллик белгиси камроқ ифодаланган.

Кокцидиоз касаллигига қарши хилма-хил дорилар ишлатилади. Фуразолидон препарати озиқ билан 20-25 мг (ҳар килограмм массасига) ҳисобида қуёнга эрталаб ва кечкурун 6-8 кун давомида бериб борилади.

Лекин бу дori касалликни бутунлай тузатиб юбормайди. Профилактика мақсадида йоднинг 0,01% ли суюлтирилган эритмаси ҳам ишлатилади. Ана шу эритма билан бўғоз қуёнлар ва янги туғилган қуёнчалар даволанади. Эритмани хўжаликда қуидагича тайёрлаш мумкин: 10 мл 10% ли йоднинг эритмаси 10 л сувга ёки 20 мл 5% ли йод эритмаси 10 л сувга аралаштирилади ва қуёнларга берилади. Қуёнларнинг кокцидиоз касаллиги билан касалланмаслиги учун ҳар куни уларнинг катакларини, озиқ солинадиган жойлар тозалаб турилиши ва ҳар 10 кунда бир марта дезинфекция қилиниши керак.

Касал қуёнлар ажратилиб алоҳида жойларда боқилади. Кокцидияларга юқори самара билан таъсир қиласидиган модда натрий ишқорининг (NaOH) 2% ли кайноқ эритмасидир. Бундан ташқари, қуён катакларининг металлдан қилинган қисмларини кавшарловчи асбоб алангаси билан қиздириб, дезинфекция қилиниши керак бўлади.

Фасциолёз. Касаллик юқсан қуёнларнинг асосан жигари заарланади. Касалликнинг сабабчиси ясси чувалчанглар гуруҳига мансуб бўлган жигар куртидир. Жигар қуртининг узунлиги 2-3 см, эни 1-1,5 см бўлиб, барг шаклига ўхшаб кетади.

Ботқоқликда ва сув бўйларида ўсадиган ўсимликлар жигар қуртнинг личинкаси билан заарланган бўлиши мумкин. Қуён организмига хашак билан кирган личинка унда қон билан айланиб, жигарга боради. Шунингдек, уларни ўт йўлларида ҳам кўплаб учратиш мумкин. Касаллик белгилари ҳайвон ҳолатининг ёмонлашувида ва иштаҳаси йўқолишида кўринади. Қуён жигари ташқаридан ушлаб кўрилса, унинг катталашганини пайқаш мумкин. Касалликнинг организмда кечиши ҳайвоннинг қай ҳаражада заарланганлигига боғлик.

Қуёнлар жигар қурти касали билан оғриганда углерод тўрт хлорид препаратидан 0,3-0,4 мл дан қуённи хар бир килограмига ҳисоблаб берилади (хаشاқ, ем билан), касалликнинг олдини олиш мақсадида эса қуёнларга ботқоқ суви ва туриб қолган сувларнинг бўйида ўсган кўк озиқларни бермаслик керак.

Касалланган қуён сўйилса, гўштини яхшилаб қайнатиб, кейин ишлатилишп керак. Заарланган органлари (жигар, ичак) куйдирилади. Терисини давлатга топшириш мумкин.

Ценуроз. Бу касаллик маҳаллий аҳоли орасида «айланмачиқ» ёки «girra» касали кеб аталади. Касалликнинг сабабчиси цестодалар гурӯҳига мансуб бўлган мултицепс личинкасидир.

Жинсий вояга етган мултицепс итларнинг ингичка ичагида паразитлик қилиб ҳаёт кечиради. Итларнинг ахлати билан мултицепс тухумлари ташқарига чиқади, бу тухумлар кўк озиқ билан қуён организмига тушади. Ичакдан қон томирларга ўтиб, тери ости клетчаткасига ёки мускул орасига жойлашади. Шу ерда ценуроз пуфакчasi ҳосил қиласди. Пуфакча ёнгок ёки олма катталигига бўлади. Ана шу пуфакча (шиш)ни қўл билан пайпаслаб билиш мумкин.

Ценуроз личинкаси кўпинча қон орқали мияга ҳам бориши ва у ерда тўхтаб шиш ҳосил қилиши мумкин. Ана шу шиш ҳайвонни турган жойида айланишига сабаб бўлади.

Касалликни тарқатилишига ценуроз билан касалланган ҳайвон ҳам сабабчи бўлиши мумкин. Мазкур касаллик билан ўлган ҳайвонни чукур жойга кўмиб ташланмаса уни ит, тулки ва бўри ейди. Уларга касаллик юқиб, унинг тухумлари ахлат билан ташқарига доимо чиқиб туради. Тухум ўт-хашаклар орқали чорва молларига юқади.

Касаллик профилактикаси сифатида фермадаги соқчи итларни режали равища ҳар йил 4 марта ареколин ёки камала деган дорилар билан дегельментация қилинади. Касаллик туфайли йилган қуён гўшти яхшилаб қайнатилиб, овқатга ишлатиш, терисини заготконторрага бемалол топшириш мумкин.

Kўтириш. Бу юқумли тери касаллиги бўлиб, касаллик юқканда қуённи териси кучли қичишади. Касалликнинг қўзгатувчиси – қўтириш каналаридир.

Қўтириш каналари жуда майдага ($0,2$ - $0,3$ мм) бўлади. Эркак қўтириш канаси урғочисидан кичикроқ бўлиб, камроқ учрайди.

Бу касаллик баъзан ёппасига тарқалиб кетиши мумкин. Агар касаллик ўз вақтида аниқланиб даволанмаса, қуёнчиликка катта заар келтириши мумкин. Бунда қуён терисининг сифати бузилади, қуёнчаларийиг ўсиши ва ривожланиши секинлашади, турли касалликларга берилувчан бўлиб қолади.

Касалланган қуёнларнинг териси умуман шишади, у майдага-майдага шишлар билан қопланиб, шишнинг ичида суюқлик тўпланади. Кейинчалик шиш ёрилиб суюқлик ташқарига чиқади, ўрнида эса пўстлоқ ҳосил бўлади. Заарланган жой қичишиб, уни қуён қон чиққунга қадар қашийди, ҳайвоннинг юнги эса тушиб кетади.

Қуённинг касаллигини аниқлаш учун заарланган жойдан қиринди олинади, қора қоғозга ёки иккита соат ойнасининг орасига олиб, 25 - 30°C гача қиздирилади, Бу вақтда қўтириш канаси ҳаракатга келади. Уни микроскоп остида кўриш жуда кулайдир.

Касал қуёнларни даволаш учун, улар тўдадан ажратилади ва унга креолиннинг 10% ли эмульсияси ёки лизолни кунгабоқар ёғидаги эритмаси

суркалади. Кўтирни даволашда айниқса 2% ли юглон малҳами яхши натижа беради.

Агар юқоридаги дорилар топилмаса, уни қуён боқувчининг ўзи тайёрлаши ҳам мумкин. Бунинг учун 6 қисм олтингугурт, 8 қисм атир совун, 1 қисм калий карбонат ва 10 қисм вазелинни аралаштирилади ва уни ҳайвоннинг касалланган жойига суркалади.

Ушбу қўлланмани ёзишда “Аҳоли томорқа хўжалигида қишлоқ хўжалиги ва чорвачилик маҳсулотлари етиштириш” бўйича қўлланма 2015 йил, 2003 йилда чоп этилган А.П.Калашников, В.И.Фисинин ва бошқаларнинг “Қишлоқ хўжалиги хайвонларини озиқлантириш рационлари ва меъёrlари” китоби асос қилиб олинди.

Манзил: Тошкент вилояти, Қибрай тумани, “Шалола” махалласи,
тел. +99894-635-54-97, +99899-815-45-32 ernazarov_66@mail.ru,
Чорвачилик ва паррандачилик илмий-тадқиқот институти.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Адилова А., Холматов А. “Фермер хўжалигига қуёнчилик” Ўзбекистон қишлоқ хўжалик журнали. № 11. 2010 й. 13 б.
2. “Аҳоли томорқа хўжалигига қишлоқ хўжалиги ва чорвачилик маҳсулотлари етиштириш“ бўйича қўлланма 2015 й.
3. Икромов Т. Ўзбекистонда қуёнчиликнинг ривожланиши. - Т.: Фан, 1983 й.
4. Калашников А.П., В.И.Фисинин, В.В.Щеглов, Н.И.Клейменов и другие “Нормы и рационы кормления сельскохозяйственных животных” Справочное пособие, Москва, 2003 г.
5. Манина И.С.Майоров А.И.– Всё о кроликов. – Москва. 1988 г.
6. Поммытко В.Н., Зусман Н.С. и др. Кролиководство. М. «Колос»-1975 г.
7. Сысоев В.С, Александров В.Н – Кролиководство. М-1985 г.
8. Тинаев Н.Н – Продукция кролиководства – М. Колос. 2004 г.
9. Ҳамроқулов Р., Карабаев К.К. Қишлоқ хўжалик ҳайвонларини озиқлантириш, Тошкент, 1999 й.
10. Элмуродов Б.А., А.К.Турдиев, Н.Набиева “Қуёнчилик” монография Самарқанд - 2018. “Зарафшон” нашриёти.

